

kubilą, plg. *standis* E 394, kuris (skolinys) matyt reiškė modernesnę (naujovišką) kubilą, daromą ne iš drevės (uokso), o iš (lenktų) lent(eli)ų; plg. dar pr. *kanowe* E 397 (irgi skolini), kuris buvo „statinė (t. y. bačka alui ir pan.)“.

Atsižvelgiant į tą visiems žinomą dalyką, kad tyrinėti prūsų kalbą yra nepalyginamai sudėtingiau nei lietuvių ar latvių kalbas, lengva

suprasti, jog čia mano pateiktos kelios pastabos bei papildymai nemenkina įžymaus baltisto V. N. Toporovo „Prūsų kalbos“ pirmojo tomo. Galima drąsiai sakyti, kad šis prūsistikos darbas, kai pasirodys visi jo penki tomai, bus vienas iš didžiausių baltistikos laimėjimų.

V. Mažiulis

V. Urbutis. Žodžių darybos teorija. V., „Mokslas“, 1978, 340 p.

Mokslas – ne sportas, ir pasakyti, kuri jo šaka pirmąja, ne visuomet paprasta. Tačiau vis dėlto, jei kas prisispyręs norėtų sužinoti, kuri lietuvių kalbotyros sritis yra daugiausia pažengusi į priekį, viena pirmųjų būtų galima minėti žodžių darybą. Antai jau senesnėje lietuvių kalbotyroje vienas išpūdingiausių veikalų buvo P. Skardžiaus „Lietuvių kalbos žodžių daryba“ (V., 1943). Tarybiniais laikais žodžių darybos tyrinėjimai taip pat vaisingai varomi į priekį. Pavyzdžiui, akademinėje „Lietuvių kalbos gramatikoje“ pateiktas platus iš esmės sinchroninis dabartinės lietuvių kalbos žodžių darybos aprašas, paskelbta keletas reikšmingų studijinių darbų ir straipsnių (V. Urbutis, E. Jakaitienė). O dabar žengtas naujas didelis žingsnis į priekį – lietuvių kalbotyra gavo pirmą grynai teorinį darbą – „Žodžių darybos teoriją“, kurią parašė Vilniaus universiteto profesorius dr. V. Urbutis, žinomas lietuvių kalbos žodžių darybos tyrėjas.

„Žodžių darybos teorija“ – tai iš tikrųjų išpūdingas, neabejotinai pasaulinės kalbotyros lygio veikalas. Pervertinti jo reikšmę ir svarbą lietuvių kalbotyrai sunku. Pasirodžius šiai knygai, lietuvių kalbos žodžių daryba ir jos teorija įžengė į naujos kokybės savo raidos etapą. Kita vertus, veikalo idėjos, turiningumas, problemų gvildenimo gilumas ir dalykiškas dialogas su žymiausiais indoeuropiečių kalbų žodžių darybos specialistais (autorius remiasi, polemizuoja ar solidarizuojasi su pusketvirto šimto kalbininkų, žodžių darybos klausimais rašusių 12 kalbų) leidžia šiai knygai toli peržengti lietuvių kalbotyros ribas ir įeiti į bendrosios indoeuropiečių teorinės kalbotyros lobyną, juoba, kad tokių apibendrinamųjų monografinių bendrosios žodžių darybos teorijos tyrinėjimų visoje pasaulinėje kalbotyroje tėra labai maži. Itin plačiai knygoje remiamasi slavų kraštų (žinoma, visų pirma tarybinės rusų) kalbotyros darbais.

Kaip sako pats autorius, monografijoje „pateikiama žodžių darybos teorija – tai visų pirma pozityvių idėjų bei minčių, randamų pastarojo meto tiek teoriniuose, tiek ir praktiniuose įvairių kalbų žodžių darybos tyrinėjimuose,

apibendrinimas“ (p. 3–4). Knygoje įvertinamas įvairių lingvistikos krypčių ir mokyklų indėlis į bendrosios žodžių darybos teorijos plėtotę, vaisingai panaudojamos jų racionalios idėjos, padedančios kurti vieningą teoriją. V. Urbutio kuriama teorija yra darni, sudaro aišką, modernią sistemą ir yra naujausias kalbotyros žodis, leisiantis toliau vaisingai plėtoti tiek teorinius, tiek praktinius žodžių darybos tyrinėjimus. Labai išpūdingas ir malonus dalykas mums yra ir tai, kad į bendrąją mokslo teoriją įvedama tiek daug lietuvių kalbos faktų. Beje, knygos autoriui tai neturėjo sudaryti keblumų – jis pats yra pateikęs tikslų, naujausius mokslo laimėjimus atitinkantį sinchroninį lietuvių kalbos daiktavardžių darybos aprašą, paskelbtą akademinės „Lietuvių kalbos gramatikos“ I tome (V., 1965). Išplėtos lietuvių kalbos žodžių darybos praktinis tyrinėjimas, be abejo, ne tik sudarė pamatą, bet ir davė daug peno teorinei autoriaus minčiai ir idėjoms. Pavyzdžiui, nemažas teorinės kalbotyros žingsnis į priekį yra galūnės vaidmens žodžių daryboje tikslus apibrėžimas, reikšmingas ir galūnių vedybos būdo, arba, kaip dabar pats V. Urbutis linkęs vadinti, paradigmizacijos, išskyrimas. Analogiškai galėtų būti traktuojama ir kitų flektyvinių kalbų atitinkamų žodžių daryba. Dabar kai kurių kitų kalbų praktinėje žodžių daryboje skiriama nulinė afiksacija ar nulinė sufiksacija iš tikrųjų irgi yra galūnių vedyba (kai sakoma *nulinė afiksacija*, suponuojama, kad žodis daromas iš viso be afiksų, ir galūnės vaidmuo, formuojant vedinį, automatiškai nubraukiamas).

Veikalą sudaro keturi skyriai, kuriuose dėstoma visų pirma sinchroninės žodžių darybos teorija. Pirmajame skyriuje „Diachroninė ir sinchroninė žodžių daryba“ paaiškinama, dėl ko atsiranda kalboje nauji žodžiai, pateikiamas žodžių darybos apibrėžimas bei diachroninės (istorinės) ir sinchroninės (aprašomosios) žodžių darybos supratimas bei skirtumai, panagrinėti žodžių darybos santykiai su kitomis kalbos mokslo šakomis. Be kitų dalykų, skirsnyje „Naujažodžiai ir naujadarai“ parodytas žodžių

darybos vaidmuo, formuojant kalbos žodyną. Objektiviai įvertinęs kalbos žodyno papildymo būdus, autorius visai teisingai išveda, kad „esmingiausias ir normaliomis kalbos raidos sąlygomis našiausias leksikos papildymo bei atnaujinimo būdas yra naujų žodžių sudarymas iš jau esamų kitų žodžių“ (p. 28–29). Galima pridurti, kad tai yra taip pat sveikiausias ir vaisingiausias būdas, leidžiantis sudaryti giminiškų, aiškių, lengvai suprantamų, tiesiog skaidrių žodžių sistemas. Dėl to netgi terminologijoje, kurioje skolinių yra gerokai daugiau, negu kituose dabartinės leksikos pasistemiuose, žodžių daryba yra patikimiausia priemonė ir šaltinis.

Aiškinantis žodžių darybos santykius su kitomis kalbos mokslo šakomis, neišvengiamai tenka spręsti, kur yra pačios žodžių darybos vieta ir pagaliau turėti aiškiai apibrėžtą jos (darybos) objektą. Tai paprasta gali pasirodyti tik tam, kas tokio darbo nėra ėmęsis. Pradėjęs aiškintis, dažnas pamato klestint didžiulę pažiūrų įvairybę. Ne vienas kalbotyros terminas atrodo aiškus tol, kol dėl jo aiškumo nesukama galvos. Nesunku įsitikinti, kad labai nevienodai suprantama tiek pati žodžių daryba, tiek ir tos kitos kalbos mokslo šakos, su kuriomis žodžių daryba turi santykiauti. Tad teorija užsiimančiam žmogui tenka iš karto kurti griežtą ir įtikinamą sistemą, ieškoti savo modelio, kaip dabar madinga sakyti. Su šiuo darbu V. Urbutis susitvarkė sėkmingai.

Antrasis veikalo skyrius – „Darinio analizės pagrindai“. Čia išaiškinama darinio sąvoka, jo fonetinė ir semantinė motyvacija, darybos opozicijos svarba, skiriant darinius, semantinio ir formalaus pamatavimo esmė ir vaidmuo žodžių daryboje, išdėstoma, kuo galima vadovautis, neaiškiais atvejais nustatant darybos kryptį, aptariamą daug ginčų teorinėje žodžių daryboje sukėlusios nesikartojančių morfemų ir sietinių kamienų problemos, pagaliau apžvelgiamas darybos analizės (darybinio nagrinėjimo) santykis su tiesioginių sandų, transformacijos ir kitais kalbotyros metodais bei su morfemine analize. Šioje dalyje, be kitų dalykų, kalbant apie darinių dvinarumą, pateikta nauja sudurtinių žodžių (dūrinių, kaip dabar juos vadina V. Urbutis) skaidos interpretacija. Autorius mano, kad ir sudurtinių žodžių daryboje patogiaus skirti, kaip ir vediniuose, darybos pamatą (kurį šiuo atveju sudaro tai, kas darinio gauta iš dviejų pamatinių žodžių) ir darybos formantą (pamatinių kamienų sandūra ir galūnė) (p. 88). Iki šiol įprasta manyti sudurtinių žodžių dvinarumą reiškiantis tuo, kad remiamasi iš karto dviem pamatiniais žodžiais. Darybinio skaidymo ir pačios darybos struktūros atžvilgiu naujoji interpretacija išties yra nuoseklesnė, leidžia visus

darinius aiškinti, remiantis vienu principu. Turint tai galvoje, be to, atsimenant platesnį galūnės vaidmenį duryboje apibūdinimą (p. 221), gali kilti mintis apskritai naujaip interpretuoti šį darybos būdą – konstatavus, kad gryna duryba lietuvių kalbai kaip ir nebūdinga, kalbamos rūšies darinius laikyti arba mišrios darybos žodžiais (sudurtiniais-galūniniais dariniais), arba gal net galūnių vediniais. Tokiu atveju, žinoma, liktų į schemą netelpančių faktų. Prie tokios minties nuosekliai priartėja ir pats V. Urbutis, knygos gale teigdamas: „Žiūrint ne darybos pamato, o formanto pobūdžio, skirtumas tarp vedinių ir dūrinių iš tiesų ne tiek didelis: tuo požiūriu žymi dalis visų dūrinių (ir pirmiausia bahuvrėhi rūšies) nuostabiai artimi galūnių vediniams“ (p. 284), taip pat toliau, rašydamas, kad daugybėje „dvikamienų žodžių¹ galūnė, matyt, yra lygiai svarbi darybos priemonė, kaip ir <...> sandūra“ (p. 290) ir dėl to „čia, ko gera, reikėtų išžiūrėti mišriuosius darybos būdus“ (ten pat). Taigi problema iškelta. Jos sprendimas priklauso ir nuo praktikos.

Trečiasis knygos skyrius – „Darybos reikšmė ir forma“. Čia plačiai išdėstoma, kas yra žodžių darybos reikšmė, jos rūšys ir kas ją suformuoja. Toliau nagrinėjama darybos pamato forma, darybos formantas ir morfonologiniai reiškiniai, kurie reiškiasi darybos metu. Be kitų dalykų, šioje dalyje paliečiamas ir skirtingų giminių tos pačios priesagos vedinių klausimas. Pavyzdžiui, laikoma, kad vediniai *plėšikas* / *plėšikė* yra padaryti su tos pačios priesagos variacijomis *-ik-* ir *-ik'* ir toliau rašoma: „Toks variavimas, reikšdamasis to paties darinio viduje, jo atskirose formose, ir priklausydamas vien nuo pozicijos (formos galūnės), kokios nors specifinės žodžių darybos problemos nesudaro, tėra bendresnio pobūdžio fonetinis reiškinys, kurį kaskart minėti, aprašant atitinkamus atskirus darybos tipus, būtų netikslinga“ (p. 214). Iš čia aišku, kad *plėšikas* ir *plėšikė* yra to paties darinio atskiros formos. Žodžių darybos plotmėje toks supratimas gal ir įmanomas (bent jau įprastas), tačiau jis nesutinka su formos supratimu morfologijoje, kur forma, kaip žinoma, yra kaitybės dalykas. Ar būtų galima tarti, kad kalbamos rūšies daiktavardžiai yra kaitomi giminėmis? Tačiau vis dėlto, rodos, lieka neįrodyta tai, kad *plėšikas* ir *plėšikė* yra vienas, o

¹ Beje, junginys *dvikamieniai žodžiai* man rodos nelabai tikslus, nes morfologiškai bet koks žodis, vadinasi, ir sudurtinis turi vieną kamieną. Monografijos autorius, taip rašydamas, be abejo, turėjo galvoje pamatinius kamienus, bet pats junginys, būdamas reikalingas komentarų, geresnis nepasidaro.

ne du žodžiai. Laikantis pažiūros, kad tai du žodžiai, rodos, nėra neįmanoma galvoti, kad tai du dariniai. Tik šiuo atveju galūnei tenka ne vien gramatinis vaidmuo, bet ir žodžių daromoji funkcija. Vadinasi, tektų abi formanto morfemas – priesagą ir galūnę – traktuoti turint žodžių darybos funkciją, o tokius darinius laikyti vienos priesagos, bet dviejų formantų veidniais.

Ketvirtajame skyriuje „Žodžių darybos sistema“ pirmiausia aptariamas pagrindinis tos sistemos vienetas – žodžių darybos tipas, iškeliami jo pagrindiniai bruožai, ribos, nagrinėjamas darybos tipų produktyvumas, reguliarumas, apibūdinami potenciniai, okaziniai ir netipiški dariniai. Toliau pateikiamas darybos kategorijos, darybos būdo supratimas ir jų rūšys, o gale apibrėžiamos žodžių darybos ribos, pasakoma, kas lieka už tos sistemos ribų. Šiame skyriuje gal būtų tikę bent trumpai pareikšti nuomonę dėl tokių mokslo ir technikos terminologijoje plintančių žodžių, kaip *foto didintuvas*, *turbovežis*. Tokių terminų ir šiaip žodžių santykiai su žodžių daryba ir jų darybos traktavimas (kai laikomi dariniais) tebėra nenusistovėjęs.

Lieka pridurti, kad knygos pradžioje literatūros sutrumpinimų pavidalu įdėtas solidus literatūros sąrašas, o gale – temų ir terminų bei darinių ir formantų rodyklės.

V. Urbučio pateikta žodžių darybos teorija yra nuosekli, sisteminga, logiška bei moksliskai pagrįsta. Galima abejoti ar nesutikti su atskiromis jos detalėmis, tikslinti ar toliau plėtoti atskirus teiginius, tačiau tai nepakirs jos kamieno, nes jis yra išugdytas iš sveikų ir tvirtų šaknų. Žinoma, būtų įdomu kai kuriuos naujus aiškinimus (pavyzdžiui, kad ir sudurtinių žodžių galimą kitokį traktavimą) patikrinti praktikoje. Tai padėtų toliau plėtoti ir bendrąją žodžių darybos teoriją, nes, kaip jau minėta, atskirės kalbės žodžių darybos praktinis tyrinėjimas gali duoti išties įdomių naujų idėjų bendrajai teorijai, kaip tai ne vienu atveju matyti ir iš V. Urbučio monografijos. Nėra abejonės, kad ir pati „Žodžių darybos teorija“ labai padės tolesniems lietuvių kalbos žodžių darybos tyrinėjimams.

V. Urbučio knyga reikšminga ir dar vienu atžvilgiu. Būdamas brandus ir reikšmingas lietuvių kalbotyros veikalas, ji yra svarus indėlis ir į lietuvių terminologiją. Monografijoje pateikta nemažai naujų ir įtvirtinta jau vartotų svarbių sinchroninės kalbotyros ir žodžių darybos terminų, pareikšta dėl kai kurių terminų vertingų samprotavimų. Reikia tikėti, kad veikalo autoriaus autoritetas prisidės prie lietuviškųjų žodžių darybos terminų suvienodinimo, kad po šio veikalo pasirodymo bus galutinai atsisakyta „parapinių“ žodžių darybos terminų ar jų variantų. Tiesa, tvarkant lietuviškąją žodžių darybos terminiją, vienu kitu atveju tektų padiskutuoti ir su „Žodžių darybos teorijos“ autoriumi. Pavyzdžiui, kažin ar bevarta priešintis priesagos *-inis*, *-ė* būdvardžiams iš abstraktų su *-yba* – terminai *darybinė reikšmė*, *darybinis skaidymas* rodos esą aiškesni už atitinkamus junginius su kilmininku. *Morfeminio nagrinėjimo* (knygoje vadinamo *morfemine analize*) vietoje, rodos, visai užtenka *morfeminio skaidymo*. Neaišku, ar autorius teikia terminų variantus, ar tik šiaip paaiškina, ar kartais gal nurodo kitų vartojamus terminus, rašydamas *sietinis (arba susijęs) kamienas* (p. 121), *darybos kategorijos (grupės)* (p. 147), *nukeltiniai (nukeltiamieji) dariniai* (p. 165), *gramatinės (kaitybos) priesagos* (p. 198), *morfeminė (morfologinė) transkripcija* (p. 237) ir kt. Tačiau apskritai V. Urbučio vartojama terminija yra pavyzdin-ga, sistemiška, ir tai nemažai prisideda prie paties veikalo aiškumo, tikslumo bei įtaigumo.

St. Keinys

Paul Kwauka, Richard Pietsch. **Kurisches Wörterbuch.** Mit einer Einführung von Prof. Dr. Erich Hofmann. (Schriftenreihe Nordost-Archiv. Hf. 13). Berlin: Ulrich Camen, 1977. 87 p.

Šio žodynėlio pasirodymas baltistams yra didelė ir maloni naujiena. Jie, tiesa, Būgos ir Endzelyno yra išmokyti kuršių kalba vadinti tą senąją rytų baltų kalbą ar pereinamąją tarmę tarp latvių ir lietuvių kalbų, kuri kadaise buvo išplitusi Latvijos Kurše ir didesnėje Žemaičių dalyje ir kuri jau keletas amžių kaip yra išnykusi, tepalikdama pėdsakų latvių ir lietuvių tarmėse. Žodynėlio kuršiai jau ne tie. Tai Kuršių Nerin-

gos gyventojai, kopininkai, kurių kalba – tai latvių kalbos tarmė, gerokai sumišusi su lietuvių kalba. Patys jie latviais savęs nelaiko: įprastinis Kuršių Neringos žvejo pavadinimas yra *kursenieks* (žodynėlyje – *kurnenieks*); ta reikšmė ir aplinkiniai lietuviai pažįsta žodį *kuřšininkas*. Ypatingos istorinės sąlygos (ilga izoliacija nuo latvių kalbos, intensyvūs kontaktai su lietuvių ir vokiečių kalbomis) suformavo